

TUMAČENJE BOŽJE RIJEČI I JEZIK NAVJEŠTAJA

DR. TOMISLAV PERVAN, OFM, MOSTAR

Suvremena duhovna situacija i problem jezika

Živimo u epohi obilježenoj dijalektičkom označnicom: Epoha je to inflacije govora, zatrpčnosti riječima i krilaticama te obezvređivanja govora, ali i epoha govorne nesigurnosti i bezgovornosti. Mnogi su pokušali okarakterizirati naše vrijeme kao vrijeme u kojemu je temeljno zlo 'volja za moći' (Nietzsche), ali suvremeni istraživačelji svjetske scene vide u medijima najteži izazov sadašnjosti i sutrašnjosti čovječanstva. Koliko samo naših TV-reklama i spotova u sebi nosi religijski ili pseudoreligijski sadržaj? Sve se začinja sakralnim ili pseudo-sakralnim tonovima, a pogotovo je u mnogim od tih primitivnih reklama do kraja profanirana klasična glazba. Vjerujemo da bi se danas veliki klasični skladatelji poput Mozarta i Beethovena zgrozili kad bi čuli u kakve se sve svrhe njihova dostignuća rabe. Koliko samo neukusa, trivijalnih poruka? Sve se svodi na proširenje potrošnje i zadovoljenje apetita slušatelja, odnosno gledatelja. I najobičnija reklama za sir ili margarin začinja se bombastičnim riječima tako da je, kao što netko reče, 'margarinska svijest' prerasla u 'status confessionis'¹. Pogotovo u športskim prijenosima ili reportažama. Odavna već imamo kvazireligiozne navijačke grupe koje imaju svoje uhodane rituale, svoju pravu pravcatu 'liturgiju'. Jezik je otuđen od svojega izvornika. Među mnogobrojne oblike suvremenog čovjekova samoootuđenja ubraja se i to da je čovjek otuđen od svoje riječi. Kad ljudi međusobno razgovaraju, onda se to redovito zbiva kroz nauljeni, plitki i 'odštancani' rječnik medija, dakle, ne više riječ u svojoj izvornosti, nego u svojoj reduciranoj i reproduciranoj formi².

¹ Usp. H. THIELICKE, *Auf der Suche nach dem verlorenen Wort. Gedanken zur Zukunft des Christentums*, Hamburg 1986, 33.

² Usp. Neil POSTMAN, Govor na otvorenju sajma knjiga u Frankfurtu 1984. u povodu Orwellove '1984'. godine: »Orwell se bojao onih koji bi zabranjivali knjige. Huxley je gajio bojazan kako neće više uopće biti razloga da se zabranjuju knjige, budući da neće biti više nikoga tko će ih čitati. Orwell se bojao kako će nam biti uskraćena istina. Huxley se plašio toga da će istina potonuti u moru trivijalnosti. Orwell se bojao kako ćemo svi završiti u trajnom zatočeništvu. Huxley nas je promatrao kako ćemo spasti na posve površne spodobе... U Orwellovoj knjizi, tako misli Huxley, ljudi će biti držani u šahu nanošenjem boli. U njegovu pak 'Brave New World' isti se cilj postiže jeftinim zadovoljstvima«. Npr. do koje mjere sam medij televizije otupljuje čovjekova osjetila možemo provjeriti i na sebi osobno. U ovom ratnom stanju i najteže slike s ratišta ne pogađaju nas toliko koliko neposredno doživljena prometna nesreća u kojoj smo svjedoci i gdje smo očevici smrti osoba. Do koje mjere medij televizije reducira našu potrebu za informacijama možemo doživjeti i u najnovijoj ponudi tzv. 'videoteksta'. Sa što je moguće manje riječi kuša se posredovati što više zbijene informacije, i time se neminovno ide prema finalu pismene i čitalačke kulture. Sve postaje neminovno reprodukcija originala, reprodukcija samog sebe.

Stratezi politike i moći ovladali su medijima, a time automatski i ljudima. Rječnik i čovjekov govor i život odavna nisu više obilježeni spontanosti, neposrednosti, nego nam se posređuju snagom tehnike medija i suvremenom elektronikom, tako da smo na svakom koraku suočeni s govornom 'protetikom'. Egzistencijalna analiza jednog Heideggera zorno je pokazala kako suvremeni čovjek živi pod diktatom i diktaturom anonimne kolektivne svijesti koja ga do kraja otuđuje, koja mu oduzima mogućnost samoodgovornog djelovanja, sugerirajući mu da istodobno misli, prosuđuje i odlučuje sukladno zakonima te svijesti. Čovjekova se čovječnost na taj način ruši, dezintegrira i time se na čovječanstvo navlači nesaglediva patnja, pred kojom su i medicina i tehnika bespomoćne. Tome se može doskočiti samo uz pomoć govora, jezika, crpeći i zahvaćajući ponovno iz te čovjekove datosti i bitne odrednice njezine izvorne mogućnosti. To će reći: Dekadentnom duhu modernog doba i sugestijama masovne potrošačke civilizacije suprotstaviti onaj govor koji čovjeka pogađa u njegovoj srčici, govor koji budi usnulu svijest u pojedincu i koji ga poziva da bude ono što jest: on, osoba.

Isto je tako moguće utvrditi kako je suvremeni čovjek izgubio smisao za zbilju, za čvrsto tlo pod nogama. Budući da je svakodnevno zasipan iluzijama života iz medija, jer što je drugo TV nego dobro 'preparirani' show koji posređuje iluzije, čovjek se lako zarazi raznobojnim utopijskim idejama ili obećanjima. Poplava okultizma, zatim pseudoznanstveni, politički, svjetonazorski, medicinski šarlatani prodaju svoje umo- ili rukotvorine lakovjernoj publici koja pohlepno vapije za spasenjem, cjelovitošću i zdravljem. A kako mu nedostaje osovina, suvremeni čovjek se predaje iluziji i opsjenu smatra stvarnošću. Time se samo očituje strah i zakočenost pred budućnošću i životom. U svojem nagonu biti poput Tvorca čovjek se zanosi mislju da može i smije sve podvrgnuti svojoj kontroli i time, onda, samo promiče svoje samouništenje i samootuđenje. Zato je bitka oko medija bitka za budućnost. Tko ima medije, ima i budućnost i može je oblikovati kako želi. Suvremeni je čovjek ovisnik o sredstvima pripričavanja, medijima, i zato se i navještaj mora prilagoditi tom zahtjevu, poznavati njihove zakonitosti i nuditi navještaj vjere u pravom obliku. Bez toga će čovjek i čovječanstvo, prema Marcuseovim riječima, svršiti u jednodimenzionalnosti svoje egzistencije i životne protege. Suvremeni čovjek živi u osami i strahu koje, onda, mediji žele na svoj način ispuniti.

Zanimanje za jezik: uloga i zadaća jezika i govora

Istodobno smo suočeni s novim i izoštranim zanimanjem za govor i jezik. Gotovo su nepregledne studije i istraživanja glede lingvistike, semantike, filozofije jezika i govora. Prisjetimo se samo dostignuća jednog Heideggera, Hans-Georga Gadamera, Ludwiga Wittgensteina, Rudolfa Carnapa, Paula Ricoeura³. Ni s piscima nije stvar jednostavnija. I oni se muče oko riječi, oko adekvatnog izričaja i izražavanja. Pisanje nije nikome od njih lagana stvar. Oni su pritiješnjeni spoznajom o potresnoj razlici između govora i stvarnosti, govora i istine. Max Frisch, nedavno preminuli veliki švicarski pisac, piše u svojem 'Prvom dnevniku': »Naša nakana: ona se u najboljem slučaju može opisati, i to će doslovce reći: čovjek kuša opisati, čovjek se vrti u krugu. Stvari se izvrću. Izriču se stvari koje nikad ne sadržavaju naš izvorni doživljaj. On ostaje neizrečen. Ti izričaji mogu u najboljem slučaju stješnjavati, što je moguće bliže i točnije, ali ono istinsko i pravo, neizrecivo, očituje se nerijetko kao napetost između tih

³ Usp. E. BISER, *Religiöse Sprachbarrieren. Aufbau einer Logaporetik*, München 1980. Usp. isti, *Menschsein und Sprache*, Salzburg 1984, 65sl. Kritički prikaz i informaciju o suvremenoj filozofiji govora i jezika, poglavito glede filozofije M. Heideggera, L. Wittgensteina, H.-G. Gadamera, P. Ricoeura daje H. FISCHER, *Glaubensaussage und Sprachstruktur*, Hamburg 1972, 33sl.

izričajaju«. Ingeborg Bachmann, austrijska spisateljica, shvaća svoje pjesništvo kao traganje za riječju, kao pokušaj da se istina iskleše iz zida riječi. Na jednom mjestu ona uzvikuje: »Oh, kad mnome ne bi vladao smrtni strah! Oh, kad bi mi bila podarena riječ!« Ništa bolje nije ni s Paul Celanom, tragičnim likom suvremene njemačke poezije, u čijem pjesništvu sve smjera prema utihnuću, nijemosti, skrivenoj riječi koju čovjek mora gonetati. Jednako je sumnjičav prema riječima i govoru i Peter Handke. U svojem komadu »Kaspar«⁴ raskrinkava on programirana pravila govornih oblika. Za njega govor nije više sredstvo u potrazi za istinom i izvornim (kon)tekstom zbilje, nego izobličavanje stvarnosti i sredstvo za posvemašnju manipulaciju.

Temi jezik odnosno govor našeg navještaja te našoj ulozi navjestitelja i svjedoka može se pristupiti s različitih motrišta, a moguće ju je obrađivati u više oblika. Na nama je da pristupimo problemu u onome obzorju u kojemu smatramo da ljudski govor potječe izvorno iz Božjeg govora, makar nam lingvistika, kibernetika, filozofija jezika i govora te govorna psihologija mogu pružiti i druge značajne uvide i spoznaje. Jezik, odnosno govor je uvijek postupak samoprikazivanja, samopojašnjavanja i posadašnjjenja osobe. Tko govori, želi stupiti u zajednicu i stvoriti zajedništvo. Govor usrećuje time što je osoba koju se oslovljava usrećena, potvrđena, osokoljena. Riječ utjehe podaruje one impulse koji mogu nadići osjećaje rezignacije i prepuštanja sudbini (usp. Iz 40,1: 'Tješite, tješite moj narod!'). Često je dovoljna samo jedna riječ pa da se otvore vrata bezizlazja. (Međutim, ne smijemo zaboraviti ni drugu stranu govora, rušiteljsku, razornu, koja proizvodi mržnju i pustoš među ljudima. Ti poremećaji u jeziku su uvijek znaci duboke krize u društvu i među ljudima). Jezikom i govorom čovjek se snalazi u vremenu i prostoru. Govor je mogućnost orijentacije, ali to je ujedno i način da čovjek svoju nutrinu drugome iskaže. Jezik je iskonski čin svjesna čovjeka, most između osoba, sredstvo radikalne ljubavi (ali istodobno i radikalna distanciranja). Nigdje se čovjek tako ne otvara kao u svojem govoru. On je sredstvo identifikacije. On je, ujedno, sredstvo usrećivanja i osjećaja vlastite sreće. Jedna je od najčešćih uzrečica njemačkog filozofa iz proteklog stoljeća Franza von Baadera bila: »Loquere ut videam te!« – »Govori, da te vidim«. Očima se vidi čovjekova vanjština i lice, ali tek riječ i govor otvara nutrinu duše i srca za čovjekovo oko i duh⁵. Ako je za starogrčku filozofiju definicija čovjeka bila 'animal rationale', umno biće, odnosno stvorenje, za Bibliju je čovjek prvenstveno biće koje govori. Na pitanje što bi bio čovjek, Hebrej će odgovoriti: 'Govoreće biće'. Biće koje se služi jezikom i riječima. Riječ je u čovjeku njegovo najosobnije svojstvo, ona mu je konaturalna i konsubstancijalna, i hebrejski izraz za 'misлити' obično znači: 'govoriti u srcu', odnosno 'govoriti srcu'. Riječ je dar srca, ona je daleko više od nekakva produkta. Ona je čin izlaženja iz sebe, samopriopćivanja. U međuljudskim odnosima riječ je čovjekov egzistencijal. Ne radi se tu o količini, nego o kakvoći riječi. Za razliku od čovjeka, govornog bića, Biblija za životinju rabi riječ 'behemah', što znači 'nijemo', nesposobno govoriti. Životinja je nijema, makar se oglašava na razne načine⁶.

⁴ P. HANDKE, *Kaspar*, Frankfurt a.M. 1967. Paul CELAN, *Poezija*, (prijevod Truda Stamač), Sarajevo 1989. Kao primjer navedimo odatle pjesmu »Psalam« (str. 219):

- Nitko nas više umijesiti neće iz zemlje i gline./ nitko govoriti o našem prahu./ Nitko.
- Hvaljen budi, Nitko./ Tebi za ljubav želimo/ cvasti./ Tebi/ usuprot.
- Ništa/ smo bili, jesmo, ostat ćemo/ vazda, cvatući./ Ničega ruža./ Ničija ruža...

⁵ Usp. E. BISER, *Menschsein und Sprache*, Salzburg 1984, 19.

⁶ Usp. A. DEISSLER, *Die Grundbotschaft des Alten Testaments. Ein theologischer Durchblick*, Freiburg im Br. 1973, 20 sl. U hebrejskom je »leb« (= srce) tajno, skriveno sjedište i mišljenja!

Kako je pak s našom sposobnošću da čujemo, razumijemo i tumačimo Božju riječ, kako bismo stekli po njoj pouzdani naputak za svoj životni put, i kao pojedinaca ali i kao cjelokupne vjerske zajednice? Unatoč tolikim pokušajima nakon Koncila da se promiče i oživi čitanje Biblije, čini se da se malo koji vjernik služi Svetim pismom. Ono nema mjesta u životima vjernika, ima mali učinak ako katkad i zavire u nj i čitaju ga. Pa ni uvođenje narodnog jezika i govora u bogoslužje nije mnogo pridonijelo boljem razumijevanju Biblije niti većoj ljubavi za Božju riječ. Tu i tamo se mogu naći pojedinci koji čitaju, koji s Biblijom mole, ali takvih nije velik broj, a ti su redovito izrasli iz molitvenih zajednica. Zato se pred nas postavlja problem: Koliko se danas može Biblija čitati i slušati s osobnim dobitkom kao jedinstvena knjiga, u sebi konzistentna, koja je redovito sama svoj tumač, i u dijelovima i u svojoj cjelini, u čijoj središnjici je osoba Isusa Krista i povijest trojednoga Boga sa svojim narodom i stvorenjem?

Historijsko-kritička metoda polučila je u prvoj polovici ovog stoljeća znatne uspjehe, ali danas smo suočeni s određenim zamorom, pocijepanošću. Nema više onog pouzdanja koje je zanosilo znanstvenike. Razvijaju se nove metode u izlaganju Svetog pisma te načini na koje osuvremeniti tekstove Pisma. Nanovo se postavlja pitanje: Tko je sociološki subjekt slušanja i tumačenja, izlaganja Svetog pisma? Je li to pojedinačni stručnjak, koji onda svoje rezultate prenosi drugima, egzegetski ceh, ili je to pak 'baza', 'narod' u južnoameričkom smislu riječi, kako to vole tvrditi teolozi teologije oslobođenja? Jer ondje se sam puk otkriva kao istinski posjednik i nositelj izlaganja Biblije i njezine poruke. Puk koji neposredno sluša te toj knjizi podaruje novu sadašnjost iz vlastitih iskustava. Danas se sve više ljudi buni protiv svojatanja Biblije od strane znanosti, kao da bi Božja riječ bila samo privilegij učenjaka, egzegetskih mandarina koji nam u svojim razlaganjima navodno mogu reći što bi trebao pojedini izričaj Pisma značiti, ili, prema njihovu mišljenju, znači. Tako smo suočeni sa situacijom u kojoj ti znanstvenici više ne čitaju Bibliju kao cjelinu, nego njezine dijelove, sastavne elemente iz kojih je pojedini spis satkan. Za mnoge ni Bog nije više aktivni niti aktualni čimbenik. On se kao djelatna pretpostavka isključuje, a isto tako se zanemaruje i osobna vjera. Zaboravlja se da je cjelokupna Biblija upravo natopljena vjerom i blizim, povijesnim Bogom, da je u njoj misao i ideja Boga na svakom koraku utkana. Tako se vremenom stvara pomutnja u hipotezama i sve svršava u džungli teorija.

Tradicionalna se hermeneutika pitala i pokušavala dati odgovore, što pojedine biblijske epizode žele poručiti čovjeku koji želi oblikovati svoj život i svoju zbilju prema Bogu. Biblija u biti govori o suodnosu Boga i čovjeka, dok suvremena egzegeza teži za tim da dokaže ili pobije činjenično stanje, historicitet i faktičnost pojedinih trenutaka u biblijskoj povijesti. Narativni stil i smisao Biblije i povijesti u njoj opisane, koji prožima cjelokupno Sveto pismo, zamijenjen je tako suvremenim upitnicima glede povijesnih fakata. Tako je izvorni smisao ili izgubljen ili do neprepoznatljivosti izlomljen. Tim se egzegeza ograničila na ono što je Bog nekoć govorio, ili ona pretpostavlja da je govorio, dok ne odgovara na problem što Bog danas govori. Ona ne stvara most između prošlosti i sadašnjosti. Na sebi poznat način izrazio je to veliki H. Urs von Balthasar, ne bez doze ironije: »Tko čita evanđelja očima školovanim za povijest oblika i redakcije (tj. stručno kazano »form- und redaktionsgeschichtlich«, prim. moja), kod svake će se perikope, a često i kod svakog retka suočiti s pukotinama, šavovima, krpanjima, vještačkim spojnicama i 'odbacivanjima' geoloških slojeva. Iza gotovo svake riječi vidi se dramatična povijest, koja se većinom daje protumačiti u prednjim slojevima, ali koja se zatim, što je čovjek bliži izvornom obliku, tj. govoru, djelu i bitku povijesnog Isusa, gubi u nesigurnom, kadikad u posvemašnjoj tami. Obični je pak vjernik kao čitatelj ili molitelj u mogućnosti da se pouzda,

unatoč svim tim poteškoćama, u Duha Svetoga koji je cjelinu Pisma nadahnuo: Time će ono pružiti dovoljno sigurno tlo za kršćansku vjeru, kao što se i inače a priori predstavlja kao dokumentat vjerovanja i priznanja Pracrkve⁷. U takvoj situaciji gotovo je nužno da su neki dogmatičari i sistematičari jednostavno zanemarili rezultate historijsko-kritičke metode i egzegeze ili se s njom tek sporadično konzultiraju, te su se i prepustili svojim umovanjima i teološkim zrenjima (kao npr. kasni Rahner ili protestantski teolog Paul Tillich, R. Guardini ili Hans Urs von Balthasar).

Nerijetko se egzegeti ophode s tekstom kao anatomi s mrtvim tijelom. Proglasi li anatom povijesti povijest mrtvom stvari, tko je onda može oživjeti i očitati njezinu djelotvornost u suvremenosti i kako steći dojam da se razgovara sa živim bićem? Na kraju se pitamo imamo li, kad čitamo neke egzegete i njihove znanstvene domete i istraživačke pothvate, pred sobom izvornu poruku, ili filozofske postavke, osobne predrasude ili pretpostavke s kojima netko pristupa svetom tekstu? Sama koncilaska konstitucija »Dei Verbum« kuša na svoj način pomiriti povijesnu istinu Pisma i cjelovitost razumijevanja svetih tekstova. S jedne strane ona naglašava potrebu povijesnih metoda i svodi ih na tri elementa: poštivanje literarnih vrsta, istraživanje povijesnog, kulturnog i religijskog okružja te istraživanja onoga što se popularno nazivlje 'Sitz im Leben' (ali ne 'Sitz im Tode', što je rezultat mnogobrojnih egzegetskih pokušaja, jer nema toga mjesta gdje bi se moglo smjestiti ono što oni u svojim anatomskim seciranjima dosegnu). Istodobno, pak, taj koncilski dokument naglašava teološku značajku egzegeze, naime nužnu pretpostavku za djelatnu i ispravnu egzegezu kojoj je pretpostavka i preduvjet jedinstvo Pisma. Čitati Pismo kao cjelinu znači čitati ga kao knjigu Crkve, koja je egzistencijalno mjesto Biblije, te ga čitati u vjeri Crkve kao hermeneutskom ključu za razumijevanje⁸. Kad se uzima Biblija u ruke, zaboravlja se jedna zbiljnost data u samim povojima svetih knjiga: Spisi su pisani da budu navješćivani, proklamirani kao spasenjska poruka, a ne čitati! U pozadini svih biblijskih spisa, poglavito novozavjetnih, stoji jedna jasna označnica: Oni su kerigma. Navještaj rane Crkve koji je u određenom vremenu pretočen u pisanu riječ. Toliki su vjernici prihvatili poruku Isusa Krista i o Isusu Kristu prije nego je ijedna riječ Novog zavjeta bila napisana. Kršćanstvo je od samog početka živjelo od one iskonske snage prvih početaka i svježe uspomene na Isusa i njegov navještaj. U jezgreci Novog zavjeta imamo – upravo kao na Veronikinu rupcu – Kristovo lice u kojemu se na nenadmašiv i nedostiziv način očituje i pojašnjava tajna Boga, tako da je svaki potonji tekst samo naknadna dokumentacija te primordijalne kenoze i očevidnosti Božje u Isusu Kristu. Tek je kasnija potreba tražila pismenu dokumentaciju, ali i to s ciljem ne da se anatomski secira, nego djelatno naviješta cijelom svijetu. To činjenično stanje nemoguće je jasnije izraziti od Pavla koji poručuje Galaćanima u pisanom obliku: »Htio bih sada biti kod vas i promijeniti način govora, jer me vi zbunjujete« (4,20), djeca koju ponovno u trudovima rađa, dok ih ne oblikuje prema njegovu uzoru sam Isus Krist. Pismo, odnosno pisana riječ, tako reći stoji na putu navjestitelju, i ono je samo 'nužno zlo', medij koji posreduje njegovu nazočnost. Tu se onda već naslućuje njegova teorija o 'mrtvom slovu' i 'Duhu oživotvoritelju' (usp. 2 Kor 3,6; Rim 7,6). Odatle i prigovor kršćanstvu kako je ono postalo loša kopija i reprodukcija samog sebe u bezbrojnim lošim izvedenicama, inačicama ili oponašanjima, bez iskonske izvornosti.

⁷ H. URS von BALTHASAR, *Exegese und Dogmatik*, u: Internationale kath. Zeitschrift »Communio« 5 (1976), 385–392, 386.

⁸ Usp. J. Card. RATZINGER, *Schriftauslegung im Widerstreit. Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute*, u: RATZINGER (izd.), *Schriftauslegung im Widerstreit (Quaestiones disputatae 117)*, Freiburg 1989, 15–44, 20.

Danas se na sve strane vapije za sintezom povijesne i teološke metode, egzegeze i dogme, odnosno dogmatike i konkretnog života. Do danas je bio i ostao nazočan u cijeloj egzegezi, gotovo bismo rekli, postulat u obliku aksioma koji se tiče odnosa između povijesnog Isusa i tzv. proslavljenog Krista, vrijeme prije i poslije Kristova uskrsnuća. Za većinu egzegeta tu vlada nepremostivi diskontinuitet koji su postulirali već očevi suvremene egzegeze Dibelius i Bultmann. Za njih cjelokupna novozavjetna predaja i kerigma počiva na riječi, propovijedi, kerigmi, a ne događaju ili povijesti, i sve stoji u znaku diskontinuiteta, nepovezanosti. Time je dokinut i kontinuitet između Staroga i Novoga zavjeta. Selektivno čitanje Svetog pisma koje suzue autoritet svjedočanstva sadržana u Pismu na određene riječi, odnosno posve određenu praksu povijesnog Isusa, zastire i iskrivljuje pogled za cjelovitost novozavjetnog svjedočanstva o Isusu Kristu. Cijelo Pismo svjedoči o identitetu povijesnog i proslavljenog Isusa Krista. Ta pak cjelovitost uključuje u sebi pluralizam pojedinačnih svjedočanstava i nutarnjih napetosti. Tako imamo odnos Pavla i Ivana, Pavla i Jakova, Isusa i Pavla, odnosno Isusa u Pavlovoj hermeneutici. Potrebna je samokritika povijesne egzegeze koja bi se, onda, prenijela i na kritiku historijskog razuma. Došlo se do uvjerenja i suglasja da ono što su pojedini egzegeti odlučili ili spoznali mogu pobijati ili staviti pod upitnik samo drugi egzegeti, te kako neupućenici i nestručnjaci tu nemaju što tražiti. U tu bi svrhu morali i egzegeti biti svjesni kako njihovo tumačenje nije puka reprodukcija povijesnih svjedočanstava ili onoga što se nekoć dogodilo. On se mora sam aktivno uključiti u proces, stati kao međučimbenik ('inter'-pretator). Potrebno je prodrijeti u dubine povijesti, povijesne zbiljnosti i čovjekove psihe, događanja u ono vrijeme, da bi se moglo nešto 'objektivno' donijeti u obliku konačnog suda ili presude. Znanstvena egzegeza ne smije odavati dojam apsolutne autonomije unutar teoloških disciplina. Egzegeza ima svoj središnji predmet u izlaganju svjedočanstva o Bogu koji se kroz povijest više puta i na više načina objavljivao (usp. Heb 1), a konačno, u eshatološkom smislu objavio u Isusu Kristu, a i danas nastavlja svoje djelo po Duhu Svetome i u Duhu Svetome u Crkvi i preko Crkve.

Egzegeza i studij Svetoga pisma treba, prema riječima Sabora, biti duša cjelokupne teologije. Ako to nije, ona srlja u puki subjektivizam, voluntarizam ili samovolju, gdje svatko podmeće tekstovima svoje osobne stavove, sudove, pretpostavke, filozofske premise, zatim vlastite kriterije o autentičnosti ili neautentičnosti, starosti ili potonjosti pojedinih izričaja, teoloških refleksija, odnosno postavki u evanđeljima u odnosu npr. na Pavlove ili kasnije spise, te nerijetko egzegetski rezultati zrale ne duh proteklih vremena, nego duhovno ozračje tumačitelja i prilika u kojima on živi, što samo po sebi uvjetuje ograničene domete vlastite znanosti i metode.

Opasno je kad se postavke iz prirodnih znanosti, poglavito eksperimentalne metode, prenose i na duhovne zbiljnosti i duhovnu povijest. Vrlo je opasno uvoditi metode evolucije, razvoja od jednostavnijeg prema složenijem u duhovnim zbiljnostima. Duh ne priznaje takav razvitak ili evoluciju. Isto tako ni Novi zavjet, kao što često zahtijeva suvremena egzegeza gdje se želi dokazati kako su jednostavniji izričaji i refleksije starije, a složenije i slojevitije zasade i misli kasnijeg datuma. U povijesti je duha i ljudske misli zapravo redovito bilo obrnuto: Nakon neke silne, velike i jedinstvene pojave nastupala bi množina beznačajnih i nepoznatih epigona koji bi htjeli dosegnuti razinu svojeg učitelja, te nečesto domete svojeg učitelja svode na puke školske teorije. Što je uslijedilo poslije velikih povijesnih likova i pojava poput Konfucija, Lao Tsea, Bude, Sokrata, Platona, Aristotela, Isusa, Pavla, Augustina, Tome Akvinskog, Luthera? Veći ili manji, značajniji ili beznačajniji umovi odnosno epigoni? Svi ćemo ustvrditi da tu ne vrijedi zakon evolucije od jednostavnijeg prema savršenijem. Tko pametan može 'proturiti'

apostolima nastanak kršćanstva i razvitak njegove misli i učinkovitost njegova djelovanja u rimskom carstvu? U mnogim postavkama suvremene egzegeze vrijedi poput pravila kako zapravo povijest mišljenja i filozofiranja započinje s Descartesom ili Kantom te se onda kuša njihove spoznaje, postulate i aksiome prenijeti u područje tumačenja biblijskih tekstova. Time se suzuju horizonti biblijske hermeneutike za bitna poglavlja jer je nemoguće odreći se tolikih umnika i vjernika kroz cijelu kršćansku povijest, počevši sa začetnikom istinske teologije (tj. bogoslovljenja) sv. Irenejom Lionskim.

Tu se negdje susrećemo s granicama učenog i znanstvenog tumačenja pisane Božje riječi. Strahoviti su učinci suvremene egzegeze koja je, s jedne strane, (pr)otjerala Boga iz tekstova, odstranila ga u onostranost, nedodirljivost, neizrecivost, a s druge strane se dohvatila Biblije prirodnoznanstvenim metodama. Time je zanijekana dinamika i dubina Riječi, i razapeta je u svojevoljne hipoteze. Nečesto se događa da pred sobom imamo mrcvarenje, torturu 'mrtvog slova' u Pavlovu smislu riječi, tako da je zazidan pristup izvornoj nakani Božje riječi. Povijesno-kritička metoda je izrasla iz intelektualnog monizma, koji kao istinito kanonizira samo ono što se daje razumom dokazati. Time je biblijska istina sužena na istinu samog teksta i onoga što razum može iščitati iz takva teksta.

Tajna se čovjekove osobe i njegove egzistencije sastoji u njegovoj intimnoj povezanosti sa svojim Iskonom, s Bogom. Tekstovi Biblije u biti svjedoče o povijesnim činjenicama koje žele u suvremenosti i promijenjenim prilikama potvrditi nazočnost Sveprisutnog, dok egzegeza toga Sveprisutnog stješnjuje u povijesno tkivo i prošlost. R. Guardini, zaboravljeni teolog i filozof izvorne kršćanske sinteze, govori o lažnoj sigurnosti suvremene egzegeze, »koja je polučila vrlo vrijedne pojedinačne uspjehe, ali je izgubila svoj iskonski pravi predmet i time je zapravo prestala uopće biti teologijom«⁹. Potrebno je otvoriti oči duha za Božje zbiljnosti i otvoriti se dinamici riječi koja je data u Bibliji. Ono što povijesti daje jedinstvo, smisao i usmjerenje jest povijesno očitovanje, odnosno utjelovljenje Logosa u Isusu Kristu. Zato se cijela povijest i Biblija moraju promatrati s tog motrišta. Zbog toga je nemoguće cijepati riječ, zbilju i povijest, jer Božja riječ čini ono što označuje, ona stvara povijest, i zato ne postoji u Bibliji raskorak između riječi i čina. Pojedinačni događaj može biti 'riječ' ('dabar') u biblijskoj terminologiji¹⁰.

Prema jednodušnom svjedočanstvu svih evanđelista, Isus je ljude osvajao i zanosio najprije svojim riječima. Svakom svojom kretnjom i riječju posredovao je nazočnost i zornost Božjeg djelovanja u svojoj osobi. Snagom svoje riječi on je izvansebljivao i prijatelje i protivnike, i nitko mu se nije mogao oduprijeti ili suprotstaviti. Time je otvorao prostor za vjeru u sebe i svoju poruku. A suvremeni je čovjek opterećen svojim podvojenim odnosom prema riječi. Riječ je izgubila svoju kvalitetu zbog neprestanog zasipanja njome kroz sredstva priopćavanja i do kraja je reducirana na obično sredstvo. Za govor i riječ u bitnome se može reći kako su uvijek određen oblik ljubavi kojom osoba izlazi iz sebe i kuša zahvatiti svijet i osobu partnera. Zato je Isusova riječ uvijek iskaz ljubavi kojom čovjeka ljubi i želi premjestiti u gravitacijsko polje Oca nebeskog. Riječ u njegovim ustima nije nekakvo puko sredstvo priopćavanja, nego bitna sastavnica njegova bića, način izricanja Božje ljubavi koja je u njemu zasjala u punom sjaju.

⁹ R. GUARDINI, *Das Christusbild der paulinischen und johanneischen Schriften*, Würzburg 1961, 14.

¹⁰ Usp. J. BERGMANN, H. LUTZMANN, W. H. SCHMIDT, *dabar*, u: G. J. Botterweck/Ringgren (izd.), *Theol. Wörterbuch zum AT II* (1977), 89–133.

Upravo zbog manjkavosti suvremene egzegetske znanosti i njezine jednostranosti, danas se nerijetko susrećemo s činjenicom kako sve više ljudi pretpostavlja vlastiti susret s riječju dometima suvremene povijesno-kritičke egzegeze. Pojedinci uzimaju Pismo u svoje ruke i čitaju ga kao riječ upućenu upravo njima, napisanu upravo 'za nas', pro nobis (usp. 1 Kor 10,11; Rim 15,4). To čine s velikom duhovnom dobiti, jer su svjesni da u svakome naraštaju i svakom vremenu Duh Sveti govori u svojoj Riječi. Međutim, ako se svaka riječ Pisma shvaća i razumijeva u svojem doslovnom smislu, te ako se riječ uzima onako nasumce, istrgnuta iz svojega literarnog konteksta, može se poroditi problem fundamentalizma, koji je danas osnažen i u zamahu osobito u američkom protestantizmu, ali zahvaća i neke krugove u katoličkoj Crkvi¹¹. Uočljivo je to kod pojedinaca koji dolaze iz molitvenih zajednica gdje se nekritički prihvaća svaka riječ i onda primjenjuje na život, okolnosti, prostor i vrijeme, a redovito je vezana uz neofitizam i osobni prozelitizam. Fundamentalizam je, zapravo, rođen iz straha od budućnosti. U svjetskim previranjima, revolucionarnim kretanjima, općenitoj nesigurnosti glede čvrstih temelja ('fundamenta'), ljudi se utječu onim elementima koji su navodno nekoć podarivali svijetu i Crkvi određenu sigurnost i čvrsto uporište.

Na drugoj strani, sve je manje analfabeta i sve više ljudi čita Bibliju pa time i oficijelno tumačenje Biblije u Crkvi gubi svoje izvorno značenje. Autoritet Crkve je uzdrman već u samim počecima tiskane riječi i nije samo povijesna koincidencija da se s otkrićem tiska podudara i reformacijski pokret u Crkvi.

Čovjek je gotovo prisiljen ponovno se uteći terapijskom učinku vjere, onome što je tako evidentno u Isusovu životu. Isus je navješćivao, poučavao, liječio, tješio. Unatoč svim prijepornim pitanjima, Sveto pismo i danas ima onu svoju nutarnju moć osloviti i dirnuti čovjekovo srce i ponazočiti mu blizinu živog Boga. No, ne smije se zaboraviti uloga teologije i kerigme koje istražuju temelje našeg zajedničkog djelovanja i vjerovanja, dogme i morala. Nemoguće je i opasno isključiti ulogu razuma ('ratio, intellectus, logos'), niti tumačenje, odnosno oslušivanje Božje riječi sa strane naroda Božjega može nadomjestiti racionalno tumačenje i slušanje, odnosno izlaganje Božje riječi. I sam Pavao od svojih vjernika traži da njihov prinos i žrtva budu 'logike latreia' (tj. logičan, razuman, razložan, duhovan, a ne isfanatiziran: usp. Rim 12,1). Zato je istodobno nuždan obrat prema unutra, prema srcu Crkve i teologije, koja ne smije biti samo puko teorijsko zrcalo onoga što Crkva u svojem pologu vjere tako bogato posjeduje, nego što bi Crkva po svojem poslanju morala suvremenom čovjeku biti i ponuditi: Prostor gdje se osjeća kod kuće, gdje može odahnuti, gdje je prihvaćen, potvrđen, gdje je dokinuto svako moguće otuđenje.

¹¹ Sam pojam fundamentalizma nije jednoznačan i nije ga moguće lako podvesti pod isti nazivnik. Jer, u novije je vrijeme obilježen proširenjem značenja na političko područje te mu je nutarnja sadržajna jednoznačnost samim time oduzeta. Za dalju informaciju glede tog suvremenog pokreta, koji je nazočan i u katoličkoj Crkvi, usp. slijedeće novije publikacije: W. BEINERT (izd.), *Katholischer Fundamentalismus. Häretische Gruppen in der Kirche*, Regensburg 1991; K. KIENZLER (izd.), *Der neue Fundamentalismus. Rettung oder Gefahr für Gesellschaft und Religion*, Düsseldorf 1990; R. SCHERMANN (izd.), *Wider den Fundamentalismus*, Bad Sauerbrunn 1991; J. WERBICK (izd.), *Offenbarungsansprüche und die fundamentalistische Versuchung (Quaestiones disputatae 129)*, Freiburg 1991; Thomas F. O'MEARA, *Fundamentalism: A Catholic Perspective*, New York 1990; B. SECONDIN, *Die unumstößliche Wahrheit. Herausforderungen und Gefahren des Fundamentalismus*, u: Internationale katholische Zeitschrift »Communio« 20/1991, 134–147.

Glavni prigovor odnosno kratki spoj koji čini katolički fundamentalizam započinje time što on poistovjećuje svaku pisanu riječ s Objavom, dakle vjerovanje u verbalnu inspiraciju, te što se odriče bilo kakva znanstvenog instrumentarija ili teološke interpretacije. Misli da istinu može dosegnuti izravno, bez ičije pomoći i bez ikakvih hermeneutskih pravila. Fundamentalizam u biti zamjenjuje vjeru s ideologijom.

Tko se bavi fenomenom 'jezik navještaja', kao kršćanin i vjernik se suočava s iskonskim fenomenom, ili pravilnije rečeno, s pra-zbiljom, koja stoji ispred svakog ljudskog govora, prije bilo koje čovjekove povijesnosti i prije stvorenja: s pra-zbiljom trojstvenog Boga. U Njemu, u datosti triju božanskih osoba, imaju svoj iskon riječ i ljubav. Unutartrojstveni dijalog među božanskim osobama izvorište je i polazište i ljudskog govora i jezika. Budući da među božanskim osobama postoji od vječnosti nutarnji dijalog, razmjena, samodarivanje i budući da upravo oprečnosti tih iskonskih odnosa utemeljuju trojstvenost osoba, i Božje je stvorenje obilježeno riječju, nosi signaturu rječolikosti i stvoreno je prema govoru, slušanju i navješćivanju. Tko govori, želi izići iz svoje samoće, okrenuti se partneru. Govorom traži partnera koji će, barem dok govori, biti na dohvat očiju, odnosno ušiju. Govorenje je specifičan oblik ljubavi. Zato je govorni čin uvijek povezan s elementima izlaza iz sebe, razmjene doživljaja, čuvstava, i čovjek kuša uvesti partnera u isto doživljavanje. »Mislim da je važnost izgovorene riječi u činjenici što ona ne želi ostati kod onoga tko je izgovara. Riječ posize za slušateljem, ona ga zahvaća, i ta riječ gotovo bismo rekli čini i od njega, makar možda samo nijemog, sugovornika. To se pak ne smije shvatiti kao da bi govorni događaj imao svoje mjesto jednostavno u sumiranju obaju govornih partnera... Izgovorena se riječ zapućuje u titravu sferu između osoba, sferu koju nazivam 'međuprostor', koji se nikad ne može posvema stopiti u obojici sudionika«¹².

U svome Komentaru na sentencije pisao je Toma Akvinski (1225–1274): »Budući da je Bog u svome jedinorođenom, vječnom Sinu izrekao istodobno i cjelokupno stvorenje, zato su i sve stvorene stvari nešto poput obznanjivanja (tj. zamjetljivosti našem uhu) jedne, Božanske Riječi« (*»creaturae sunt quasi voces exprimentes unum Verbum divinum«*)¹³. Bog kršćanske objave ne izriče nešto, nego priopćuje samu svoju bit, samog sebe, što u sebi uključuje istodobno i tajnu Boga i smisao čovjekova bitka.

Bog Svetog pisma je Bog koji govori, a ne nekakav nijemi Buda. Nije ni zagonetna Sfinga koja stoji na raskrižju puta i postavlja prolaznicima nerješive zagonetke ili ih stavlja u klopku. On je Misterij, Tajna osoba koju prožima ljubav i prelijeva se u svijet u govoru ljubavi. Božja riječ se može slušati, čuti i na nju se može odgovoriti. Čovjek je sposoban na tu riječ odgovoriti tako što je dijalog u njegovu bitnom ustroju. Naše je vrijeme osobito sklono mišljenju kako je čovjek bitno dijaloško biće i dijaloška egzistencija. Za to su zaslužni poglavito filozofi Ferdinand Ebner, Martin Buber, Theodor Steinbüchel.

Zapitamo li se kako je moguće da čovjek Boga uopće čuje, odgovor nam daje Sveto pismo. U svome izvješću o stvaranju ono veli da je čovjek stvoren na Božju sliku i priliku (Post 1,26). Čovjek nosi na sebi Božji autogram. On je stvoren na Božju riječ. On je sposoban čuti Božju riječ upravo jer je on imago Dei, ikona Božja, jer je bogolik. Ta čovjekova bogolikost jest ujedno i antena i prijamnik, aparat za razumijevanje kojim čovjek može prihvatiti i razumjeti Božju riječ. Čovjek je, na temelju svoje bogolikosti, osoba, persona sposobna da od nje odjekne Božja

¹² M. BUBER, WERKEL: *Schriften zur Philosophie*, München/Heidelberg 1962, 443sl. Usp. D. BONHOEFFER, *Otpor i predanje*, Zagreb 1974, 140: »Nije na nama da prorekemo dan – ali taj dan će doći – kad će ljudi biti ponovno pozvani da Božju riječ tako izgovore da ona mogne promijeniti i obnoviti svijet. Bit će to nov govor, možda posve nereligiozan, ali osloboditeljski i otkupiteljski, poput Isusova govora, nad kojim su se ljudi prenerazili, a ipak su od njega bili pobijeđeni. Bit će to govor nove pravednosti i istine, govor koji naviješta Božji mir među ljudima«.

¹³ Sv. Toma AKVINSKI, *Commentarium in sententias*, I.d.27, 2.2 ad 3.

riječ (izvorno: per-sonare = odzvanjati). Božja riječ ima prvotnu ulogu da bude naviještena, proklamirana, i ona služi navještanju. S druge pak strane, njezino zbijanje u pismeni oblik, u tako reći Pavlovo 'mrtvo slovo' (usp. 2 Kor 3,6), sa sobom nosi opasnost određenog deficita u izvornoj nakani. Međutim, vrijedno je i ovdje podsjetiti se na ono što je rekao M. Buber o nakani biblijskih spisa prema židovskoj predaji. Ti su spisi određeni »da se iznose. Tzv. sustav naglasaka koji prati riječ po riječ teksta služi pravilnom povratu na njegovu govornost. Već sami hebrejski izričaj za 'čitati' znači: izvikivati, a tradicionalno ime Biblije je: 'Čitanje', zapravo izvikivanje, proklamiranje. Bog ne veli Jošui da mu knjiga Zakona bude pred očima, nego na ustima«¹⁴.

Vrhunac Božjeg govora u Isusu Kristu

Cjelokupno otvaranje i snishodljivost te dinamika Božje riječi koju mi nazivljemo jednim nazivnikom 'objava Boga' dosegla je svoj povijesni vrhunac i krunište u samome Isusu Kristu. To ne obuhvaća samo povijesni život Isusa iz Nazareta, nego zahvaća i njegovu nazočnost i djelovanje snagom Duha u Crkvi (usp. Heb 1,1sl).

Utjelovljenje Božje riječi (usp. Iv 1,14) ima svoja pretkazivanja i predstupnjeve u povijesti Izraela, u povijesti Božje riječi u Izraelu. Zadivljuje jednostavno s koliko se siromašnih jaslaca i pelenica zadovoljava Božja riječ koja se zatvara u ljudsko pojmovlje i riječi. Utjelovljenje Isusa Krista je vrhunac, konačnica i završni potvrdni potpis pod sve riječi izgovorene u Starom zavjetu. »Božja riječ, Božja zadnja riječ je Sin. On uključuje svu budućnost i svu prošlost. On je eshatološka riječ. Ta je riječ izgovorena na kraju dana«¹⁵.

Isus Krist, utjelovljena Božja riječ i Božji Sin nije samo pleroma, punina Božjeg kontakta preko riječi i govora s ljudima. U Isusu i s Isusom Kristom Božja riječ je dohvatljiva, opipljiva, dostiživa, može se pretraživati. Isus Krist je obvezatna egzegeza Boga, ali istodobno i sadržajna kruna i zaglavni, završni kamen cjelokupne Objave. »Riječ je postala Tijelom i nastanila se među nama« (Iv 1,14). Isus Krist je Alfa i Omega, Božje konačno Da i Amen (2 Kor 1,19sl.; Otk 3,14), koje je istodobno otkrivanje i zastiranje. Isus govori. Njegov je govorni svijet vrlo mnogostruk. Prispodobe, blaženstva, apodiktički izričaji u smislu uvodnih i potvrdnih 'amen, amen', zatim pouke, pareneze, ili u Ivanovu evanđelju riječi u prvom licu ('ja sam'). On se ne izražava samo u svojoj riječi, on živi u riječi. On je sam svoja riječ. U njoj stanuje. To je ono što je M. Mahovec u svojoj knjizi o Isusu naveo kao razlog da je Isus osvajao ljude. U njemu imamo jedinstvo osobe i djela¹⁶.

Njegova riječ i govor nose višak u odnosu na ono što on ima sadržajno reći. Njegova riječ nigdje ne dopušta ni trunka nesigurnosti ili sumnje. Pa i onda kad čini čudesa, ona imaju kerigmatski naboj, jer je za Isusa i sve ono što čini zajednički nazivnik njegova riječ, propovijed. On naučava kao onaj koji ima moć i vlast (usp. Mk 1,23-28). Za Preteču se veli da je propovijedao (usp. Mk 1,4), apostoli su samo navjestitelji, a samo se za Isusa veli da naučava kao onaj koji ima vlast. Njegova riječ govori za njega i o njemu. Isus se uobličuje u svojoj riječi i tako nam postaje vidljiv i danas, i ta riječ govori istodobno i o njemu, budući da je po riječi posve u službi Oca. Sve postaje transparentno prema Ocu: i najtrivijalnije svakodnevnne stvari Isus izdiže iz njihove svagdašnjosti i prenaša ih na veću razinu, jer u njegovoj riječi dolazi do

¹⁴ M. BUBER, *Die Schrift und ihre Verdeutschung*, u: *Werke II: Schriften zur Bibel*, München/Heidelberg 1964, 114.

¹⁵ H. SCHLIER, *Gotteswort und Menschenwort*, u: Th. MICHELS - A. PAUS (izd.), *Sprache und Sprachverständnis in religiöser Rede. Zum Verhältnis von Theologie und Linguistik*, Salzburg-München 1973, 62.

¹⁶ Usp. M. MACHOVEC, *Jesus für Atheisten*, Stuttgart 1972, 93.

riječi Otac. Isus nas svojim riječima jednostavno sili da promatramo svijet njegovim očima. Toliko je u njima neočekivanoga, nenadanog, neshvatljivog, da nitko ne ostaje ravnodušan. Tu se onda obistinjuje onaj prvotni Isusov zahtjev o obratu mišljenja, djelovanja, o metanoji. Toma Akvinski se u svome komentaru posl. Hebrejima ovako izrazio: »Deus loquitur... per incarnationem Verbi«.

U Isusovu oslovljavanju čovjeka i čovjekovih očekivanja on je imao na raspolaganju jednu kvalitetu koja je bitna za njegovu osobu: Isus svime gestikulira Boga. On je očevidnost Boga među nama. Još je davno Rahner upozorio¹⁷, kako je u Novom zavjetu jednostavno suspendiran problem i pitanje Božje opstojnosti. U Starom ćemo zavjetu, npr. u Koheletu i Jobovoj knjizi, pronaći problematiku Božje opstojnosti, ali to nećemo nigdje susresti u Novom zavjetu. Isus je svojim nastupom, riječima, djelovanjem jednostavno preslojavao svijest svojih slušatelja, osobito svojih učenika. Njegova osoba je cijelim bićem sugerirala opstojnost tog Bića, tako da je Bog postao i ostao prva zbiljnost i prva sigurnost njihova života. To bijaše učinak Isusove osobe i elementarno iskustvo učeničkog kruga oko Isusa. Zato nećemo nigdje u Novom zavjetu pronaći pokušaj da se dokazuje Božja opstojnost. Bog je jednostavno najnaravnija pretpostavka u povijesti i životu. Isus u svojoj osobi zgušnjava cjelokupnu Objavu i povijest Božjeg djelovanja u svijetu, i on svojim bićem izaruje Boga, tako da prije bilo kakve instrukcije s Isusove strane imamo osobu koja neodoljivo privlači. Pisci govore neprestance o Bogu i njegovu djelovanju, a da nemaju potrebe dokazivati njegovu opstojnost ili se zaštititi glede mogućih dvojbi. Tako Novi zavjet želi proizvesti i u svojim čitateljima i u slušateljima preoblikovanje svijesti i egzistencije gdje Bog postaje neupitnom i nedvojbenom zbiljom života, mišljenja i djelovanja. Novi je zavjet jednostavno natopljen Bogom, mističkim odnosom prema njemu, egzistencijalnom uronjenošću njegovih nositelja u Božju zbiljnost. Njihov put je od Boga prema svijetu, a ne iz svijeta prema Bogu.

A da je to stvarno u slušateljstvu zamjetljivo, vidi se na mnogim mjestima u Pavlovim pismima u kojima hvali njihovo odvrtačenje od idola pravome Bogu (usp. 1 Sol 1,9sl.; 1 Kor 12,2), tako da je obraćenje redovito prenašanje iz jednoga magnetskog polja, iz poganstva, u novo polje djelotvornosti Duha Svetoga, gdje je Bog gravitacijsko središte cjelokupne egzistencije.

Božja riječ u ljudskom obliku

Ne postaje li običnom i pukom ljudskom riječju Božja riječ koja se utjelovljuje u ljudske kategorije i pojmove? Ne trpi li štetu i deficit vječno u srazu s vremenitim, bezuvjetno s kontingentnim? Ne trpimo li i mi ljudi od toga što nismo sposobni ono 'pravo' izraziti i opisati riječima, što nismo sposobni staviti to u pojmovlje i jasne odrednice? Ne leži li upravo golema dijalektika i napetost, te jedna ovdje na zemlji nepremostiva razlika između Božje riječi i ljudskog govora, između sadržaja i oblika, budući da se bezuvjetno, neimenovano, neizrecivo ne može posvema iskazati i izreći u stvorenom gradivu i bez velikih lomova?

Slušanje Božje poruke u mediju govora koji je rođen u prostoru i vremenu i koji je obilježen kontingentnošću, te poglavito prenašanje Božje poruke u riječi i pismo jest daleko prije učenje abecede i slovanje nego savršeni govor. U starozavjetnim prorocima upravo čutimo do koje su oni mjere zahvaćeni, prožeti i nadvladani Božjom riječju, porukom i kako su

¹⁷ Usp. K. RAHNER, *Theos im Neuen Testament*, u: *Schriften zur Theologie* 1, Einsiedeln 1954, 91–167: »Nije ona, neposredna zbilja svijeta, niti je njegova neprijeporna veličina, ona točka s koje se može kao s nekakva konačnog i fiksiranog motrišta povratno dosegnuti Boga, nego obrnuto: ljudima Novog zavjeta njihova vlastita zbilja i zbilja svijeta biva uistinu jasna i razumljiva tek iz Božje perspektive« (ibid. 98).

na Božji zov mogli odgovoriti samo mucanjem i slovkanjem. Svaka ljudska riječ i svaki ljudski pojam se očituje kao prekratak i preslab da bi barem donekle naznačio Božju neizrecivost. Zato je svaki navještaj u Crkvi avantura, odvažnost, na koju se čovjek može odvažiti jedino u pouzdanju i povjerenju u Božju milost. I svaki taj pokušaj je osuđen na totalni fijasko ondje gdje čovjek misli da je moguće ovladati navješćivanjem snagom znanstvene samosigurnosti i retoričke spretnosti u riječima. U tom slučaju bi se navještaj i propovijedanje moglo označiti i kao onečišćavanje riječi i riječima.

Ljudska je riječ uvijek na putu prema Božjoj riječi. Ljudske riječi su u potrazi za Božjom. Svaki se propovjednik i navjestitelj mora nalaziti neprestano u procesu učenja i približavanja. On mora biti svjestan da su njegove riječi pri-vremene, provizorne te da mu svaka riječ podliježe reviziji i nadzoru. Čovjek je zatočenik svoje vlastite dijalektike. Jer, s jedne strane, on je neprestano ispunjen neobuzdanim nagonom da spozna je i formulira istinu, a s druge strane, on je svjestan nedovoljnosti i slabosti svojega govornog tvoriva koje mu stoji na raspolaganju u pojašnjavanju i izlaganju istine. Riječ kao šifra stvarnosti – riječ kao smjerokaz prema istini.

Čovjek se nalazi pod teretom traganja za istinom te nastojanja kojima nema kraja da bi utjelovio u svoju riječ istinu i stvarnost. Već od vremena grčke antike zapadna misao i mišljenje ispunjeni su optimizmom da se s pomoću riječi može obuhvatiti i shvatiti istina i zbilja u riječi. Iz toga temeljnog stava formulirao je Martin Heidegger krilaticu: »Govor, jezik je kuća bitka«. Kroz stoljeća su mnogobrojni sofisti, skeptici i nominalisti upućivali svoje kritičke primjedbe protiv takva optimizma. I sama činjenica kako se kritika često suočavala s obezvređujućim kvalifikacijama i vrednovanjima daje naslutiti koliko je europsko mišljenje nošeno uvjerenjem kako je govor kuća bitka i kako jezik spada u realizaciju, ozbiljenje čovjekova uosobljenja kao i na susret s ljudima i svijetom i samim Bogom.

Zahvalnost u prihvatu Božje poruke

Božja riječ nije povjerena čovjeku da bi je sjeckao i komadao, da bi o njoj umovao čisto razumskim putem. Jedini primjereni odgovor na Božju riječ, na dar Božje riječi je hvala i zahvala, poklon toj riječi. Svaki navještaj ima svoj korijen i ishod u toj hvali i zahvali, čašćenju Božje riječi. Tko naviješta, najprije mora biti pogođenik Božjom riječju, mora biti zahvalnik, onaj koji Božji dar ne zadržava samo za sebe. Božja riječ ima uvijek u sebi i nosi sa sobom socijalnu hipoteku. Ona je izgovorena 'za druge', za sve. 'Pro me' uključuje uvijek i ono 'pro nobis'.

Što je, zapravo, navještaj? Navještaj je uvijek više od obične informacije, više od referiranja i poučavanja. Riječ glagol 'keryssein' (od toga i riječ 'kerigma') pronaći ćemo u Novom zavjetu 65 puta. Uvijek ta riječ znači veliki događaj, obznanjivanje velikog događaja koji je odlučan za spas ili propast pojedinca. Treba ga tako obznanjivati da ga svatko mora čuti. Navještaj nema svoj iskon u čovjekovoj akciji ili htijenju. Navještaj je odgovor i predavanje nečega što je čovjek sam dobio, primio, iskusio. To je nalog, zadaća, služenje Božjoj riječi, ali isto tako i služenje čovjeku i njegovoj vjeri.

Navještaj je moguć jer je Bog sam uklonio zastor sa svoje tajne (re-velare: revelatio = skinuti zastor, koprenu) i razotkrio čovjeku svoju slavu (kabod). Navještaj nije samo govor 'o' Bogu. Navještaj je ujedno i posadašljenje spasenjske zbilje, doslovce: re-praesentatio Boga u svojoj riječi. Objava je dinamički proces između Boga i čovjeka koji postaje zbiljom samo u međusobnom, osobnom susretu Boga i čovjeka. Biblijska riječ obuhvaća Objavu, ali Objava se nikad ne može zatvoriti i stijesniti u ljudsku riječ. Biblija svjedoči o Objavi, međutim, Objava seže dalje od riječi, i pisani tekst može daleko više značiti nego što je autor, koji ga je napisao, imao u svojoj nakani.

Ako smo ustanovili da na Isusovu primjeru imamo normu svakog navještaja, jer se u njemu poklapaju osoba i djelo, osoba i riječ, u slučaju potonjih navjestitelja, poglavito apostola, imamo jedinstvo, odnosno identifikaciju osobe i poruke koju imaju navijestiti. Već Petar i Ivan pred Velikim vijećem izjavljuju da 'ne mogu šutjeti o svemu onome što su čuli i vidjeli' (usp. Dj 4,20), a Pavao u 1. Korinćanima (9,16) veli kako mu je Evanđelje postalo sudbinom, kako je s njime sudbinski, na život i smrt vezan ('ananke gar moi epikeitai!'). Time njegova propovijed prerasta u priznanje i vjerovanje koje kao takvo nužno ima povratnu ulogu na slušatelja, želeći ga osvjedočiti i pridobiti. Tu je bitna razlika između suvremenog govora u medijima i biblijskog navještaja. Suvremeni govor se nalazi pod vidom funkcije, a biblijski pod vidom osobe. Svi biblijski navjestitelji svjesni su svoje prekretničke uloge. Svjesni su da stoje na pragu nove epohe koja je započela s Isusom Kristom. Zacijelo je bilo puno lakše ostati kod uhodanih kategorija židovskog mišljenja i prakse, jer je sve odavna zapisano i poznato, pouzdano i stoljećima zajamčivano. Sad pred njima stoji uloga smještanja u prostor i vrijeme onoga što imaju navijestiti svijetu, tajanstvenosti Božjeg djelovanja u povijesti¹⁸. Od samog svojeg početka biblijski je govor upućen upravo onim obespravljenima, nevažnima, tzv. 'nefunkcionalnima', do kojih nitko ne drži. Biblijski je govor prosvjed protiv funkcionaliziranja čovjeka i poziv čovjeku da se prisjeti svoga božanskog ishoda i određenja¹⁹.

Vjerodostojnost svjedoka i navjestitelja

Biblijski tekstovi sadrže i višak smisla, kao i tekstovi svjetovnog pjesništva. Riječ navještaja ne želi samo golicati čovjekovu kožu, ona želi pogoditi, doslovce probosti (usp. Dj 2,37) njegovo srce, osloviti njegovu slobodu i pozvati ga na egzistencijalnu odluku. Da bi se taj proces inicirao, potrebno je da riječ navještaja bude vjerodostojna. Ta vjerodostojnost je data kad iza riječi stoji svjedočanstvo života koje je pokriće svjedočenju istine. Jer suvremeni se čovjek ne pita: 'Gdje ću naučiti vjeru i vjerovanje', već se pita: »Gdje mi je susresti odnosno pronaći vjerodostojna svjedoka?« Vjerujem da je gotovo cijela naša teologija više zauzeta problemom vjere nego problemom vjerodostojnosti osoba koje su uključene u prenošenje vjere. Vjerodostojnost se tiče odnosa vjere prema osobi, tj. shvaća li osoba ozbiljno i prihvaća li sadržaje vjere i sukladno njima živi. Problem je živi li i obitava neki teolog, znanstvenik, pa i obični župnik i navjestitelj u zgradi svoje teologije, onoga što navješta, što zbori svojim vjernicima. Jer, sa svim bitnim problemima sadašnjice susrećemo se u mediju osobe, čovjeka, i preko čovjeka ulaze oni u našu svijest. Zato su ljudi u potrazi za osobama vjerodostojnim, otkupljenim, koje žive ono što navješćuju, koje su u sebe utkale riječ Evanđelja. U vremenu u kojemu smo okruženi čistim funkcionarima, statističarima, propagandistima, istraživačima javnog mnijenja, političarima, ekonomistima, ljudi tragaju za osobama kojima je sadržaj života Isus Krist i njegova riječ. Dokle

¹⁸ Zanimljivo je u ovom sklopu navesti postupke Pavla. U svojim pismima reflektira razvoj i gibanja u svojim zajednicama. Zna on i ostrim riječima žigosati protivnike i nepodopštine u zajednicama, no unatoč svemu vjeruje u sretan ishod i pravilan razvoj, jer je Bog na djelu. Nitko nije isključen iz te svete povijesti, zato je prepun zahvaljivanja za sve što Bog čini u zajednici i pojedincima (usp. pozdravne naslovnike u pismima). To bi moralo biti i za nas u ponekad tužnim prilikama i beznadnim situacijama glede vjerskog stanja u našim zajednicama ohrabrenje i utjeha, ali ujedno i test: Kako gledamo na svoju povijest? Je li ona samo susljedno redanje nepovezanih događaja, slučajnosti, ili postoji u njoj veći sklad, vjernost Boga svom planu i djelu u povijesti? Računamo li mi poput Pavla (usp. 1 Kor 1,9) da je Bog jednako vjeran bio i ostao onda i danas? Pavao započinje kao pionir kršćanske povijesti, a iza nas je dvadeset stoljeća kršćanske aktivne povijesti.

¹⁹ Usp. E. BISER, »Mit anderer Stimme«. *Predigt als Rückübersetzung*, u: Internationale katholische Zeitschrift »Communio« 11/1982, 97–112, 109.

god ne izliječimo svoju osobnu 'bolest na smrt', koja počiva u našoj nevjerodostojnoj kršćanskoj egzistenciji, sve terapije i liječenja bit će sekundarni i ograničavat će se na terapiju simptoma, a ne pravih uzročnika bolesti.

Predavanje vjere uvijek je vezano s predavanjem svjedočanstva. Ne riječima, nego životom. Vjerovanje u Božju ljubav otkrivenu u Isusu Kristu moguće je probuditi samo s pomoću osoba koje su iskusile i koje su zahvaćene tom ljubavlju, koje su osobno pogođene i koje onda kušaju vjerodostojno živjeti i pretakati poruku u vlastiti život. Navjestitelj bez osobne pogođenosti i zahvaćenosti Isusom Kristom prava je sablast. Nalik je učitelju glazbe koji mnogo toga o glazbi čita i drugima prenosi znanje, a nikad osobno ne pokušava niti sam vježbati, niti je slušati. Ne pomaže pri tome nikakvo pozivanje na nekakav autoritet, poslanje, kanonsku misiju. Vjerodostojno svjedočanstvo može biti samo autentičan život. Funkcionari ili teolozi vjere, ma kako pametno govorili i umovali, nikad ne mogu biti vjerodostojnici. Stoga navjestitelj mora biti spreman kritički ispitivati vlastite stavove jer je nepoučljivi navjestitelj ili učitelj protuslovlje u sebi.

Božja riječ u transparentnosti povijesti

Božja se riječ prelama kroz prizmu ljudske povijesti. Božja riječ nosi, zbog povijesne deficitarnosti i krhkosti, uobičajene stigme povijesti, ljudskosti, čovječnosti, kenoze, provizornosti. Ljudska, čovjekova riječ ne želi niti može biti ista drugo nego monstranca božanske poruke u ljudskom obliku. Božja riječ u ljudskom govornom obliku spada u onu dijakoniju ljubavi koja je doživjela u utjelovljenoj Riječi, Isusu Kristu, svoj povijesni vrhunac. I dok se Bog odvažuje da prihvati ograničenost povijesne pojavnosti i svoje ljudskosti, želi pokazati tko je i što je te tako očituje svoje biće: Bog se očituje kao ljubav koja se razdaje i predaje, nesebično i posvema.

Uvijek se nameće pitanje: koje sile oblikuju ljudsku povijest? Je li ona samo bezlično protjecanje događaja, ili u toj cjelovitosti postoji transcendentni smisao, srce svijeta? Svijet bez povijesti je vrlo uzak. Nema u njemu mjesta ni za tajnu čovjeka ni za tajnu Boga. Svijet bez povijesti, povijesne svijesti i sjećanja postaje nužno svijet bez Boga ali i bez čovjeka. Čovjek ostaje osamljenik i slijepac u kovitlacu svjetskih sila, prepušten strahovima i iracionalnim porivima. Mnogi žive u praktičnom deizmu, jer su Bog i njegova ponuda postali u svijetu nevjerodostojni zbog povijesne prakse.

A tko samo iole zaviri u židovsko-kršćanske životne i vjerske tradicije, bit će iznenađen množinom svjedočanstava u kojima se vrijeme tumači i izlaže kao povijest i vrijeme s Bogom, Jahvom, s Bogom Isusa Krista. U Isusu Kristu se vrijeme ispunilo (usp. Mk 1,15; Gal 4,4; Heb 1,2) i povijest dobiva novu kvalitetu, jer upravo tu, u toj nezamjetljivoj povijesti jednog putujućeg propovjednika očituje se Božja Dynamis, njegovo čovjekoljublje, a u Isusovoj smrti na križu očituje se ozbiljnost i lik Boga u našoj povijesti.

Da bi barem donekle zazvučala punina i dubina Božje riječi i djela kroz cijelu povijest, a posebice u Isusu Kristu, čini se da je pluralizam načina vjerovanja, literarnih vrsta, pisaca, zatim jezika i misaonih oblika providnosni instrument u Božjem planu. Budući da ljudi dolaze iz različitih duhovnih i kulturnih ozračja te raspolažu različitim načinima mišljenja i govorenja, ni govor navještaja nije jednoobrazan, nego pluralističan, mnogostruk. Govor, riječ navještaja i navjestitelja mora biti protkana i prožeta krvlju i biografijom samog navjestitelja. Riječ navještaja nosi uvijek sa sobom signaturu i autobiografske crte. Egzistencijalnom prožetošću navještaj Božje poruke se ne želi relativirati, nego posvjedočiti u širokom spektru ljudskih formulacija. Zato govor i rječnik navještaja nosi uvijek potpis odnosno rukopis, koji uvijek pokazuje jasno prepoznatljive razlike: lako prepoznamo Jakova, Pavla, Augustina, Tomu Akvinskog,

Newmana, Guardinija. Riječ se navještaja ne može oponašati ili jednostavno preuzimati. Svako 'oponašanje' vrlo lako odaje pogrešan i krivi zvuk koji nikoga ne može uvjeriti. Navještaj traži odvažnost za originalnošću, vlastitim rječničkim, jezičnim i govornim izričajem i oblikom.

Povijesna i kulturološka uvjetovanost navještaja

Riječ i jezik navještaja nosi uvijek strukture onih epoha i kultura u kojima je nastajao i u kojima je doživio svoje zvjezdane trenutke. Kršćanska je vjera, a time i navještaj, znakovita po otvorenosti prema novim oblicima i mišljenjima. Isus nije rekao: »Ja sam stajalište«, nego: »Ja sam put«. U suvremenom okružju svevlasti tehnokracije, pragmatizma, samodovoljnog antropocentrizma, koji promatra sve iz svoje žablje perspektive, jednostavno je neizdrživo i apsurdno da netko stupa pred nas i traži za sebe toliku mjerodavnost, kako je on 'put, istina i život'. Osoba koja sve na sebe koncentrira jasno svojim stavom, provocira. Zato je taj Isusov zahtjev izazov razumu te se ateizam u svom najizrazitijem obliku mogao iznjedrati samo u kršćanstvu, u srazu s Isusovom osobom²⁰. Življena vjera i proživljeni navještaj nikad nije nešto svršeno, gotovo, zaokruženo. Živi navještaj je uvijek na početku, on je neprestana avantura, riskantan pothvat. Jer, gdje se vjera i teologija ne utjelove u konkretnu situaciju, u čovjekovu svijest, povijest i svijet, one stavljaju Boga izvan snage, jer se Bog utjelovio u konkretnoj osobi i egzistenciji Isusa Krista. Jezik je crkvenog navještaja sve do danas uvelike obilježen procesom helenizacije i latinizacije. Ono što je za čovjeka koji je živio na zalazu antike bio njegov govor i svijet te njegova misaona kategorija, to ne vrijedi više bez pridržaja za suvremenog čovjeka. »Dogme mogu biti samo postaje na putu, ali nikako cilj. One se upravo po tome mogu očitovati istinitima, što smjeraju iznad sebe, što otvaraju a ne blokiraju i zatvaraju budućnost Crkve«²¹. Bacimo li pogled na same početke, vidjet ćemo kako je Crkva djelo božanske 'inspiracije' na dan Duhova, pri čemu sam Duh Sveti jamči, potvrđuje i oslobađa zapretene energije za budućnost Kristova djela u svijetu. Crkva je kao takva božansko, duhovsko umjetničko djelo, što je posebice uočljivo u Lukinu opusu, evanđelju i Djelima apostolskim. Crkva je plod procesa kakav možemo zamijetiti kod stvaranja svakog velikog umjetničkog djela. Stoga je ona u svojoj inspiratorskoj zamisli jedno veliko i veličajno suzvučje, zemaljsko-nebeska zbiljnost, urešena sa svim zemaljskim, ali i nebeskim atributima. Ona je u svemu Isusovo 'djelo', manifestacija njegova poslanja u ljudskoj povijesti, izričaj njegova umijeća, ovjekovječenje onog što je ostavio u vidljivim tragovima u povijesti.

Govorni oblik crkvenog navještaja ima uvijek nužnu funkciju orijentacije i dugotrajnosti. Ništa nije po nas kobnije od uvjerenja ili mišljenja kako se gubitkom pojmova i formulacija iz prošlosti gubi i rasprodaje sama istina. »Crkva danas ne može navješćivati nikakvo i nijedno drugo evanđelje od onoga koje je navješćivala u prošlosti. Ali to ne isključuje potrebu da ona jedno te isto evanđelje danas navješćuje drukčije upravo zato da bi se shvatilo u svojoj identičnosti, istovjetnosti kao i onda. Moguće da je neka stanovita formulacija u nekoj povijesnoj epohi bila nužna. Kasnije ta ista formulacija ne mora biti nužno pogrešna ili kriva, ali je moguće da bude nedostatna, krivo shvaćena ili da postane zaprekom za djelotvornije jedinstvo Crkve; dakle, moguće je da istina bude u apstraktnom smislu ispravna, ali ne mora nužno

²⁰ Tek je Krist omogućio svu množinu povijesnih 'antikrista', te najizrazitije oblike ateizma na povijesnoj sceni.

²¹ W. KASPER, *Geschichtlichkeit der Dogmen*, u: *Stimmen der Zeit* 179, s. 409. Za dalju informaciju vidi J. NOLTE, *Dogma in der Geschichte. Versuch einer Kritik des Dogmatismus in der Glaubensdarstellung*, Freiburg im Br. 1971.

nadaljeotkrivatikonkretnuistinuuljubavi«²². J. B. Metz vidi u suvremenom svijetu i Crkvi kulturno policentričan svijet i policentričnu Crkvu.

Perspektive suvremenog navještaja

Četvrt stoljeća nakon obnoviteljskog Sabora suočeni smo s velikim deficitom i nezahvalnim stanjem glede evangelizacije, re-evangelizacije, misija i njihove uspješnosti. Zato upravo u misioniranju i evangeliziranju treba nabaciti problem i pitanje: Nije li neučinkovitost crkvenog navještaja i evangelizacije rezultat toga što se pokušavalo, ili još uvijek kuša, nuditi Božja riječ i poruka u europskom pakiranju i ambalaži, te se nužno nameće sumnja kako se pod Božjom riječju kuša ili želi prokrijumčariti nekakav zapadnjački proizvod. Nerijetko je u povijesti misija evangelizacija novih kontinenata i naroda bila vezana uz imperijalna osvajanja zapadnih sila, te se stjecao dojam kako je kršćanstvo religija europskih imperijalista. Uočljivo je to danas npr. u reakcijama na proslavu 500. obljetnice otkrića i evangeliziranja američkih kontinenata. Dok bi jedni uvelike slavili i veličali taj za Amerike značajan datum, drugi su prepuni prosvjeda, jer je otkriće Amerika bilo, prema njihovu shvaćanju, okupacija Amerika i sustavno potiranje izvorno američke religioznosti, uljudbe i civilizacije. Uvelike se rabi i pojam inkulturacije ili akulturacije Evandjelja na drugim kontinentima, i u drugim kulturama. Danas više nego ikad moramo moliti da Gospodin podari Amerikancima, Indijcima, Japancima, Kinezima, Afrikancima njihova Augustina, Tomu, Bonaventuru, Newmana, Guardinija, Rahnera, kako bi u skladu sa svojim vlastitim misaonim kategorijama i govorom izrekli i utijelili Božju istinu i poruku. Živimo u vremenu prijelaza, proširenih horizonata, ubrzanih preobrazbi i promjena, te se i teologija navještaja mora suočiti na temelju nužnosti s novim situacijama i nezapadnjačkim kulturnim ozračjima. Cijeli svijet je danas označen pluralizmom u koji Biblija može unijeti svojim navještajem ne međusobnu isključivost ili nerazumljivost, nego jedinstvo u suprotnostima, u kohezijskoj snazi Duha Svetoga.

Tih znakova ima u cijeloj Crkvi. Rječiti su primjeri južnoamerička teologija oslobođenja, zatim noviji afrički pokušaji te određene teološke novosti u Indiji, Južnoj Koreji (tzv. 'minjung' teologija; minjung u značenju novozavjetnog 'ohlos' = narodne mase, a ne laos, Božji narod). Aktualna je tzv. kontekstualna teologija²³, koja se zalaže za to da otkrije djelovanje Duha Svetoga u religijskim iskustvima onih koji su bili na rubu Crkve i društva, u uvjerenju da još uvijek nije dovoljno vrednovana protega Božje riječi i njezina odjeka u njihovim životima. Duh Sveti ne poznaje granica. Jedan se od poznatijih afričkih teologa ovako izrazio: Afrička se Crkva mora usredotočiti na novo istraživanje i razumijevanje biblijske poruke, u suprotnom će afričko kršćanstvo izdati »darove i karizme kojima je Duh Sveti obdario afričku

²² KASPAR, *ibid.* 413. Zapravo se čovjek čudi čemu toliki antidogmatički pragmatizam u Crkvi. Teološke formulacije mogu biti i jesu fragmentarne i nesavršene. Koliko se sjećam definicije iz skolastike o dogmi, dogma je »perceptio veritatis tendens in ipsam« (zapažanje istine koje smjera prema toj istini). U svome životu i duhovnom iskustvu, ako smo duhovne osobe, čovjek sam dolazi u dodir s tom istinom i zbiljom koju ona označuje. Ili bolje rečeno: Ta nas zbilja zapljuskuje u našem životu. Jer 'poznavanje Boga' prethodi njegovoj akciji: Mi smo prije od njega 'upoznati' (usp. Gal 4,8sl.), uzljubljeni i prihvaćeni. Formulacije i predodžbe dolaze tek kasnije. Nisu nevažne nego su u biti pokušaji 'opipavanja' te istine. A to se zbiva prvenstveno u činu poklona, ljubavi, predanja. Tek sekundarno u činu spekulativnog poniranja.

²³ Pod pojmom 'kontekstualna teologija' u pravilu se podrazumijevaju oni teološki pokušaji u kojima je socijalna pravda središte i ishodišna točka teološke refleksije. Redovito se u kontekstualnoj teologiji pokušava tumačiti socijalne i političke promjene u zemljama tzv. Trećeg svijeta, u kontekstu domestikacije i inkulturacije Evandjelja i crkvenog života na tim područjima.

Crkvu na blagoslov svima. Dijalog Duha Svetoga s Božjim Crkvama, koje su nastale na afričkom tlu, jest u punom zamahu, i nitko ne može unaprijed reći prema kojim će ih on čudesima voditi²⁴. Tko bi, naprotiv, htio sve znati i iz pustog straha od hereza i shizma htio sve jednosmjerno usmjeriti, oduje, tako govori isti teolog, »možebit samo svoj vlastiti manjak vjere, svoje uhodane predrasude i pretpostavke te neotmjenu navadu, da bude 'perovoda' Duhu Svetome i vlastito htijenje da Duha Svetoga podvrgne svome vlastitom diktatu. Time se čovjek imunizira prema pozitivnim iznenađenjima i upušta u daleko veći rizik, da 'utrne Duha' te na nerazborit način cijele narode ogorči u ime nedostatne analize 'znakova vremena' i gluhoće za rječite događaje povijesti«²⁵. Slanje Duha Svetoga sastoji se upravo u tome da istakne i naglasi značenje utjelovljenja Logosa kao procesa, u kojemu Sin Božji preuzima na sebe povijest sa svim njezinim promjenama i sve ljude u svim njihovim okolnostima. Navještaj Evanđelja služi upravo proširenju inkarnacije na sva vremena i sve ljude²⁶, a u navještaju Evanđelja stječe Crkva svoj vlastiti nutarnji identitet²⁷ i raspoznajnu crtu pred cijelim svijetom.

Povijest egzegeze, odnosno povijest prihvata Božje riječi u Europi i izvan Europe u proteklim stoljećima prolazila je kroz velike fluktuacije. Bilo je stoljećima gotovo normalno da postoji autoritet koji se bavi mjerodavnim tumačenjem Pisma. Situacija se stubokom izmijenila i još uvijek se mijenja. S novim naglascima i novim orijentacijama. Ako je sve donedavno europska misao bila glavna i odlučna u širenju ideja, sad se europski duh obraća drugim kulturama i civilizacijama. Čak bi se moglo reći da europski duh i drugdje traži svoju orijentaciju. Zato imamo i pomake u akcentima, i u egzegezi, i sistematskoj teologiji, uopće pristupanju teološkim temama. Ljudi ne prihvaćaju više olako naš zapadni mentalitet i logiku, pogotovo ne u egzegezi i dogmatici. Sve to pripada signaturi promijenjene situacije i ovog našeg 20. stoljeća. Mjerodavno ostaje Pismo, mjerodavan ostaje Isus Krist, ali ne i povijest recepcije Pisma i Isusa Krista u pojedinim epohama i narodima. Stoga bi se mirno moglo reći da je suvremena kriza zapadne Crkve i njezine teologije ponajprije kriza njezinih temelja i vjere. Kriza vjere u Boga koji se objavio u Isusu Kristu, a u konačnici je to kriza Trojstvenog Boga koji se povijesno očitovao u Isusu iz Nazareta. Jer obično verbalno pristajanje, odnosno verbalni identitet i pristajanje uz neke istine nije istodobno i dokaz pravovjernosti. To može biti čak i začetak fundamentalizma.

Možda je potrebno prisjetiti se početaka Radosne vijesti u Europi i posegnuti za Djelima apostolskim. Pavlu bi zapriječeno naviještati u Aziji (usp. Dj 16,6) te u noćnom viđenju ima pred sobom Makedonca koji ga poziva u Grčku (r. 9). Čovjek stoji poput znamenja za cijelu

²⁴ O. BIMWENYI-KWESHI, *Alle Dinge erzählen von Gott. Grundlegung afrikanischer Theologie*, Freiburg im Br. 1982, 58.

²⁵ BIMWENYI-KWESHI, *ibid.* 58. Usp. poznati izričaj sv. Ireneja Lionskog: »Ubi Ecclesia, ibi Christus«. Ali i drugu istog teologa: »Ubi enim Ecclesia, ibi et Spiritus Dei; et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia« (*Adv. Haer.*, III, 24,1; *PG* 7, 966 C) tj. »Gdje je Crkva, ondje je i Krist«, ali i: »Gdje je Crkva, ondje je i Duh Sveti. A gdje je Duh Sveti, ondje je i Crkva i svaka moguća milost!« A katekizam za odrasle koji je izdala njemačka biskupska konferencija (*Katholischer Erwachsenen-Katechismus. Das Glaubensbekenntnis der Kirche*, 1985) možda najprimjerenije prikazuje djelovanje Duha Svetog kad sve ono što se govori o Crkvi i sakramentima, o navještaju Crkve i posljednjim stvarima, prema uzoru na simbole vjere (nicejsko-carigradsko i apostolsko) predstavlja kao »Djelo Duha Svetoga«. Time je naša povijest, ali i osobna banalna svakodnevnica, protkana božanskim stvarateljskim Duhom, koji stvara sve novo.

²⁶ Usp. Gen. LIMOURIS, *Kontinuität und Entwicklung als Gaben des Heiligen Geistes*, u: *Una Sancta* 46/1991, 22–30, 23.

²⁷ Usp. papa PAVAO VI, *Evangeliu nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Zagreb 1976, br. 14.

Europu. Europska, poglavito grčka i rimska duša i misao, filozofija i dostignuća, čeznu za otkupljenjem i Otkupiteljem. Makar kršćanska vjera u svojim povojima nosi izraelsku, židovsku baštinu, ipak je u sebe primila najdivnije plodove grčkog, rimskog, a kasnije germanskog i slavenskog duha i genija, te je tako oplemenila sve prostore od Atlantika do Urala. I dok ovo pišemo, održava se u Rimu sinoda europskih biskupa kojima je na srcu ponovna evangelizacija Europe. Čini se da je izvornost Radosne vijesti utupjela na ovim prostorima. Biblijska slika Krista reducirana je na nekakav beznačajni lik, liberalno-gradanski, ljudi su okrenuti zemaljskim utopijama, širi se mentalitet protivan životu, sve je usmjereno prema konzumizmu, pohlepi. Agnosticizam se posvuda širi, a time i svijest u svijetu. Stoga je potrebno upravo ovdje i danas započeti iznovice s izazovnošću Radosne vijesti. Ako je stoljećima i tisućljećima mogla biti ta poruka povijesno bremenita i plodna, onda bi morala i danas pokazati tu svoju iskonsku snagu.

Za navještaj danas ne bi bilo ništa štetnije od uvjerenja kako je istina vezana uz određen jezični izričaj ili oblik te kako je napuštanje određenih formulacija istoznačno s izdajom istine. Ponovno bi se prizivao nekakav novi 'slučaj Galilei', ako bismo kušali neke, situacijom i vremenom uvjetovane, izričaje ili formulacije cementirati, te tako postali zagovornici okamenjivanja crkvenog govora. »Namjesto proširenja govora nastupila bi skleroza govora. Upravo je crkveni govor posebice prijamljiv za takvu govornu sklerozu. I dijelom nezaobilazivo ponavljanje predanih izričaja neprestano je u opasnosti da se izrodi u inflaciju kršćansko-ideoloških kralitaka koje su izgubile svezu sa svjetskim procesima, sa zbiljom... Osnovno je zlo što je cjelokupni govor postao obična metafora. Taj govor ne uprisutnjuje zbilju u kojoj živimo. Duh u njoj uzima historijski kostim... Nuždan je ponovni susret sa zbiljom«²⁸.

Potrebno je pronaći govor navještaja koji se ne srozava na ulični žargon, ali koji istodobno nije obavijen ni tamjanom časnih, danas ipak neshvaćenih ili neshvatljivih formulacija. Za taj pothvat imamo najbolji dokaz u samome navještaju Isusa Krista. Inicirao je novi eon, novo vrijeme, vrijeme spasa i milosti, približio Boga čovjeku i definitivno skinuo posvemašnju tajanstvenost s Božjeg lika. Izveo je to Isus svojim zauzimanjem za Boga i čovjeka cijelim svojim bićem. Čovjek je iščupan iz svog otuđenja i iz svoje sumnje glede vlastitog identiteta. Njegov navještaj je plodio dvostrukim: oproštenjem grijeha, pomirenjem s Bogom i ponazočenjem njegove Tajne čovjeku. Njegov navještaj blizog Boga koji nudi oprostjenje i smilovanje revolucionarna je korektura svih predodžbi o Bogu, Božjem liku u povijesti ljudske misli. Isus je skinuo s Boga onaj premaz strašnoga (tzv. 'fascinantnog i numinoznog'), pred kojim čovjek drhti i biva ošinut, te je ponudio sliku Oca koji prihvaća i ljubi. Zato je i cjelokupna obnova nakon Drugoga vatikanskog sabora bila nošena duhom ponazočenja Isusova navještaja u suvremenom svijetu i promijenjenim prilikama, nakon strahovite kataklizme i nečovječnih razaranja i uništavanja u velikom svjetskom ratu.

Pretrefaktima, okaminama se divimo u muzejima. Međutim, one nisu tvorivo za novogradnju. Da bi se ponovno čulo za Boga i o Bogu, potrebno je navještaj o Bogu osloboditi od nadidenih i prašnjavih nomenklatura. Ako je jezik navještaja sam postao barijerom, onda je nemoguće da dođe do bogojavljenja Isusa Krista, tj. Kristove epifanije u ljudskim srcima (usp. 2 Kor 4,6). Ne smijemo, isto tako, nijekati kako suvremena nevolja crkvenog navještaja nije samo lingvistički problem. Pravi korijen tog zla je u dubokosežnoj nesigurnosti i nespokoju glede sadržaja vjerskih istina te manjku identifikacije između svjedočenja i svjedoka istine, koja je danas postala još otežanija.

²⁸ K. MARTI, *Moderne Literatur*, u: Marti-Lüthi-von Fischer, *Moderne Literatur, Malerei und Musik*, Zürich-Stuttgart 1963, 35sl.

Božja riječ od nas traži pogodnost i zahvaćenost. Oduševljenost. Čovjek je mora moći čuti. Onako kao što se čuje i osluškuje poezija. U susretu s nekom pjesmom čovjek se mora napregnuti da bi njezina misao i melodija odjeknula u njemu. Tek onda je shvaćena, ako re-zonira (od-jekuje) u nama u obliku nove pjesme. Isto je i s Božjom riječju. Shvatit ćemo je i razumjeti tek onda, kad naša egzistencija postane zgusnuto mjesto njezina ovjerovljivanja i istinitosti²⁹. Tek tako, vlastitom egzistencijom ovjerovljena, Božja riječ je sposobna druge osvjeđočiti u onome mističnom 'zvakanju i gutanju svitka Knjige' (usp. Ez 3,1-5; Otk 10,9), meditiranju i egzistencijalnom prožimanju. Biblijska riječ ne podnosi nikakav 'dvostruki život ili moral', nego traži od nas udvostručenje, tj. nasljedovanje. Tu se zgodno uklapa Isusova riječ o jarmu (usp. Mt 11,29), jer jaram traži dvojstvo, udvojenost osoba.

Riječi traže Boga. Riječi kušaju dosegnuti Boga. Riječi tumače Boga. Riječi krivotvore i iskrivljuju Boga. Ljudska riječ dolazi, prolazi i nestaje. Za nas je utjeha da samo Božja riječ ima vječni tijek. Nekad čak Božja šutnja glasnije zbori od bilo kakva govora. Ni Isus nije odgovarao na inkvizicijska pitanja svojih istražitelja, nego je prihvatio sud nad sobom šuteći. Njegova šutnja kulminira u njegovu smrtnom krik u na križu. A kao sažetak njegovog života stoji: On koji se kao nitko služio ljudskim riječima, koji se kao nitko zalagao za Božje djelo i stvar u svijetu riječju i djelom, mora podvući tu sumu, taj ishod kao patnik i nijemi trpitelj. Cjelokupno njegovo djelo je puno snažnije i zornije u njegovim riječima nego u djelima i brojnim iscjeljenjima. Na nijemu patnju i trpljenje daje sam Bog odgovor, i Kristov 'zašto' nalazi odgovor u Uskrsu. Tako je i s našim ljudskim govorom.

Ono što današnji čovjek očekuje od vjere nisu u prvom redu formulacije ili informacije glede vjerskih sadržaja, nego iskustvene vrijednosti koje mu mogu pomoći da se orijentira u životu. Prema tome se mora orijentirati cjelokupan crkveni navještaj u suvremenosti elektronskih medija. Navještaj mora biti poput euharistije: neprestana anamneza, spomen na Isusovu živu riječ koja se nastavila u navještaju apostola i cijele Crkve. Kao što su sakramenti uvijek personalni, mogu se dijeliti samo osobno, ne 'en masse', već pojedincima koji ih traže, nešto od te sakramentalnosti sadržano je i u Isusovoj riječi i navještaju Crkve. Ne bez razloga se govori o 'dva stola'. Isus je svoju riječ upućivao osobno. Nije se pouzdavao u pisanu riječ (zato nije ništa ostavio napisano), nego se pouzdavao u riječ koja će odjeknuti i koja je odjeknula u srcima slušatelja, apostola. Osobna je riječ koja odjekne u srcu najvjerodostojnije sredstvo da čovjek shvati i prihvati Isusa. Stoga on zove svojom braćom i sestrama one koji njegovu riječ slušaju i žive je (usp. Mk 3,35; Lk 11,28). U poruci je, naime, Crkve, odnosno Isusovoj poruci riječ o egzistencijalnim, međuljudskim i društvenim mogućnostima koje se nude čovjeku i svijetu. Upravo u okolnostima kad smo suočeni s nevidenom propagandom koja je zatalasala mase, vidimo kolika je bitna razlika između osobne riječi, poruke i propagande. Propaganda nema za cilj osobu, nego masu, ne želi nutarnju preobrazbu čovjeka, nego nudi gotove strukture i šablone djelovanja koje se mogu protegnuti na cijele narode, zatim cilj nije susret osobe s osobom, jer u biti riječ na to smjera, nego je cilj opća jednodimenzionalnost, jednoobraznost, omasovljivanje, kolektivizacija. U takvim prilikama imamo šansu da kao vjerodostojni navjestitelji, sa srcem, čuvstvom, nutarnjom zahvaćenošću i osvjeđenjem budemo oni koji će pogađati Božjom riječju potrebe suvremenog čovjeka koji, u krik ili šutke, i danas traži Boga. Na tome se odlučuje sudbina kršćanstva, ali ujedno i svijeta kojemu ono upućuje svoju, odnosno Isusovu poruku.

²⁹ Usp. E. DREWERMANN, *Das Markusevangelium*. Erster Teil: Mk 1,1-9,13: *Bilder der Erlösung*. Olten/Freiburg im Br. 1987, 108.